

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

معراجنامه شاهرخی ، پیامبر
 (ص) و فرشته هفتاد سر، هرات
 ۸۳۴ هـ . ق

بررسی تصویر فرشته در کتب تصویری کودکان

مژگان حاجی محمدی * پرویز حاصلی **

چکیده

فرشته در ادیان الهی، مخلوقی آسمانی و رابطی میان خدا و انسان بوده و در آثار هنری اغلب به شکل انسانی بالدار ظاهر شده است. در طول تاریخ، هنرمندان هر دوره، فرشتگان را بر اساس اعتقادات و باورهایشان تصویر کرده اند، فرشته ها در هنر قدسی شرق یا غرب (بیزانس و قرون وسطی) موجودی روحانی و ملکوتی تصویر شده و در هنر غربی (از رنسانس به بعد) فرشته ها جنبه انسانی و مادی پیدا کرده اند. تصویر سازی فرشته، در کتاب های کودک و نوجوان در سه حوزه کتاب های دینی، تخیلی و فانتهزی به کار رفته که بیشترین میزان استفاده از آن در کتاب های تخیلی با مفاهیم دینی و معنوی بوده است. شکل و شمایل فرشته ها در نقاشی و تصویرسازی تحت تاثیر متون دینی مختلف بوده است. از نقش فرشته در تصویرسازی کتاب های کودک و نوجوان بعد از انقلاب اسلامی و نیز در کتاب های دینی و تخیلی بسیار استفاده شده و از لحاظ شخصیت پردازی و فضا سازی، به طور غیر مستقیم تحت تاثیر نگارگری ایرانی و گاه هنر مدرن غرب قرار داشته است. آن جا که از هنر قدسی شرق الهام گرفته شده، تصویرها در ارائه مفهومی معنوی و ملکوتی به کودکان، موفق تر بوده و در جایی که از هنر غرب متأثر بوده، فرشته ها از جایگاه آسمانی خود به زمین نزول کرده اند.

واژگان کلیدی

فرشته، کودک، تصویر سازی، نقاشی، تخیل، فانتهزی.

مقدمه

طبق آموزه های دینی همه ادیان، فرشتگان نه عناصری برخاسته از ذهن آدمی، بلکه مخلوقاتی هستند که پروردگار آن ها را آفریده است .

موجوداتی که به یقین انسان قادر به درک دقیق موجودیتشان نیست ، اما آنچه در کتب الهی آمده اشاره به عوالمی وسیع تر دارد که شاید کودکان با معرفت فطری خود درکی روشن تر نسبت به آن داشته باشند . فرشته موضوعی است که همواره ذهن بشر را به خود مشغول داشته و به خصوص در خلق آثار هنری و تجسم بخشی از امور معنوی و غیر مشهود ، مورد کنکاش قلبی هنرمندان قرار گرفته و در آثار متعددی نیز جلوه نموده است .

حضور فرشته در تصویر تلاشی است برای عینیت دادن به واسطه ای میان دنیای ناپیدا و عالم مشهودات . حضور فرشته را عموماً در داستان هایی می بینیم که معنویت محور اصلی آن بوده و انسان در موقعیت ارتباط با عالم ناپیدا قرار دارد. در داستان های کودکان ، فرشتگان موجوداتی لطیف، روحانی و در خدمت خداوند و حامی و نگهدار کودکان نشان داده شده است .

پس از انقلاب اسلامی به دلیل استقبال از داستان های دینی و معنوی در کتاب های مربوط به کودکان ، موضوع فرشته نیز مصداق های بیشتری یافت و از جانب هنرمندان به شکل های متفاوتی ارائه شده است . ضروری است با بررسی آثار مذکور به ویژگی و کیفیت های تصاویر این کتاب ها پرداخته و ارزیابی دقیق تری از آن ها به دست آوریم ، چرا که بدون شک جایگاه خاصی در تربیت کودکان دارند .

در این مقاله نخست به آموزه های دینی در مورد فرشته اشاره می شود، سپس با نگرشی اجمالی به جلوه های آن در آثار هنری شرق و غرب، نمودهای آن در تصویرسازی کتاب های کودکان مورد بررسی قرار گرفته و در پایان نمونه های منتشر شده در کتاب های دوران بعد از انقلاب اسلامی مورد نقد و تحلیل قرار می گیرد.

جایگاه فرشته در ادیان مختلف

« فرشته، (افرشته، فریشته، فرشتک، فرسته) که در زبان کهن ایران سروش و در زبان عربی ملک و هاتف نام گرفته ،موجودی است که امکان بازیابی ملکوت را میسر می سازد .

در آئین یهود فرشتگان واسطه ای میان خدا و جهان مادی بوده اند و در کتاب مقدس بارها از آن ها یاد شده است . فرشتگان در ملکوت آسمانی خداوند به منزله بندگانی هستند که اوامر الهی را در زمین اجرا می کنند . در آئین زرتشتی کلمه « ایزد » به فرشتگان اطلاق می شود». (یاحقی ۱۳۷۵ ، ۳۲۲)

تصویر ۱- دیدار پیامبر با فرشته هفتاد سر، معراج نامه شاهرخی، هرات، ۵۸۳۴ ه. ق

در فرهنگ اسلامی نیز فرشتگان به دسته ای از مخلوقات اطلاق می شوند که هر گروه از آنان طبق برنامه و نظمی خاص به انجام وظایف مشغول هستند .

قرآن کریم علاوه بر معرفی موجودات و نعمتهای ظاهری و محسوس ، از آفریده های دیگر خداوند نیز نام برده که ما را یارای درک حسی آن ها نیست . دسته ای از این موجودات ملائک هستند.

«واژه ملک در قرآن مجید هشتاد و هشت بار، در هشتاد و شش آیه آمده که سیزده مورد واژه ملک ، در دو مورد ملکین و هفتاد و سه مورد کلمه ملائکه می باشد.» (رجالی تهرانی ، ۱۳۷۶ ، ۳۰)

«سپاس خدای را که آفریننده آسمان ها و زمین است و فرشتگان را رسولان پیامبران خویش گردانید و دارای دو سر و چهار بال و پر قرار داد . او هر چه بخواهد در آفرینش بیافزاید که خدا بر بعث و ایجاد هر چیز قادر است.» (سوره فاطر آیه ۱)

« قسم به فرشتگان که جان کافران به سختی می گیرند و قسم به فرشتگان که جان مومنان را به آسایش برند و قسم به فرشتگانی که در نظم عالم بر هم سبقت گیرند . قسم به فرشتگانی که با کمال سرعت (فرمان حق را) انجام دهند . قسم به فرشتگانی که به فرمان حق به تدبیر نظام خلق کوشند که حیات دنیا و آخرت را مقصدی در پیش است.» (سوره النازعات آیه ۱-۵)

« در متون مسیحی فرشتگان دارای مراتب و طبقات

رنگین بودن و در حالت دوم چین پارچه ها مشخصه آن است .

تصویر بال در نقاشی های ایرانی بسیار متنوع است و یکی از راه های تشخیص مکتب و حتی نقاش تصویرگر همین شکل بال هاست . به این ترتیب که یا صورت بال پرندگان و مملو از پرهای رنگین است . یا با شکل های شعله سان و برش دار. معراج نامه میر حیدر ، از برجسته ترین کتاب های مصور دینی در مکتب هرات است که تصویرگری شده و در آن صحنه هایی از معراج پیامبر(ص) و فرشته های مختلف است. فرشته هفتاد سر ، فرشته با سر انسان ، شیر ، گاو و عقاب، فرشته ای که نیمی از او یخ و نیمی آتش است ، دیدار حضرت پیامبر (ص) با خروس آسمانی ، عجایب اهل جهنم ، ورود حضرت رسول (ص) به بهشت در شب رسیدن پیامبر (ص) به ساحل دریای سیاه و درخت سدره المنتهی ، نمونه های تصویری است که در کتاب معراج نامه میرحیدر به چشم می خورد. (تصویر ۱)

نقاشی های فرشته، نقاشی ایران را بسیار به هنر مقدس نزدیک می کند چرا که تصویر کردن فرشته به صورت یک سنت نزد اغلب نگارگران تکرار می شود. شناخت ظرایف و ویژگی های نقاشی فرشته امکان مطالعه و رویکرد دوباره جهت بازایی زبان ناب نقاشی ایرانی را امکان پذیر می سازد.

تصویر فرشته یکی از بارزترین موضوعاتی است که عموماً در نقاشی های دینی و مذهبی غربی نیز وجود داشته و با بررسی آن می توان سیر تهی شدن هنر از حقیقت و معنویت را از دوره بیزانس تا کنون به خوبی مشاهده نمود. «هنر غربی تا دوران رنسانس شباهت های زیادی با هنر اسلامی دارد ، اگرچه برخلاف هنر اسلامی که همواره از شمایل نگاری های مقدس گریخته است، اساساً شمایل نگاری، یعنی مبتنی بر ترسیم و تمثال هایی از حضرت مسیح(ع) و حضرت مریم(س) بود.» (حسین نصر)

در نقاشی های بیزانسی ، فرشته ها معمولاً در کنار همه شمایل و تمثال های مقدس و یا نقاشی هایی که با موضوعات مذهبی انجیل و تورات کشیده شده ، دیده می شوند. ویژگی های هنر دینی و قدسی قبل از رنسانس را می توان به خوبی در تصویر این فرشته ها مشاهده نمود.

در هنر دوران قبل از رنسانس ، تصاویر فرشته ها همیشه با پوشش بلند ، کامل و با هاله ای مقدس در اطراف سر و به صورت دو بعدی و بدون پرسپیکتیو وجود دارند. در هیچ نقاشی یا نقش برجسته ای فرشتگان برهنه دیده نمی شوند. همان نگاهی که در شمایل سازی مقدس آن ها دیده می شود در تصاویر فرشته نیز به کار رفته است. (تصویر ۲)

تصویر ۲- عید بشارت ، برگرفته از انجیل خطی سوابیایی ، سال ۱۱۵۰ میلادی

مختلفی هستند که می توان به : سرافین ، کروبین ، فرشتگان اعظم و فرشتگان نگهبان اشاره کرد. سرافین ، از مقربین درگاه الهی و دارای سه جفت بال هستند که وظایف خاصی از جانب خداوند برعهده دارند. کروبین، دارای دو جفت بال و وظایف مخصوصی در مورد حفاظت از عرش الهی دارند . فرشتگان اعظم ، کتاب مقدس نام سه فرشته اعظم را ذکر کرده است ؛ میکائیل ، جبرئیل و لوسیفر. و فرشتگان نگهبان ، که به نگهبانی انسان ها گمارده شده اند .(بهنام کامرانی ، ۱۳۸۶ ، ۶۹)

جلوه های تصویری فرشته در هنر شرق و غرب
نقش فرشته در آثار هنری اغلب در موضوعات مذهبی و دینی مشاهده می شود . در بعضی از موارد، به خصوص در تصویر سازی معاصر نقش فرشته را در موضوعات تخیلی و فانتزی هم می توان دید . نکته حائز اهمیت این است که این تصاویر حاوی رموز و شکل هایی می باشند که تفکر در باب موجودات آسمانی را جلوه گر ساخته و سیر تفکر هنرمندان ادوار مختلف را درمعانی روحانی آشکار می نماید.

فرشته های مکاتب اولیه نقاشی ایرانی بعد از اسلام یا از شیوه های متقدم ترمانند نقاشی مانوی تاثیر گرفته اند که این مسئله بیشتر در شرق و در مکتب شیراز قابل بررسی است . یا از فرشته های بیزانسی و کتاب های عباسی تاثیر پذیرفته اند که در حالت اول ایستائی و

تصویر ۴- فرشته ای با ناخن های سبز ، پیکاسو ، ۱۹۱۰

هنرمند این دوره در مقابل خداوند و ملکوتش است. نقاشی فرشته به عنوان موضوعی مذهبی و دینی بسیار کم در هنر نقاشی صورتگرای معاصر غربی دیده می شود. کوربه، نقاش طبیعت گرای فرانسوی می گوید: «فرشته ای به من نشان دهید تا من آن را برایتان بکشم».

فرشته ای که پابلو پیکاسو در قرن بیستم نقاشی کرد، فرشته ای است با ناخن های سبز بلند که کت مشکی و شال سبز به تن دارد و بدون بال، ملاحظه همیشگی و هاله مقدس که البته حیرت زده است.

فرشته ای کاملاً زمینی، حیران و مسخ شده شبیه به انسان سردرگم و تهی از هرگونه معنویت و ملکوت. فرشته ای که بال هایش را، جایی دور، شاید در دوران رنسانس، شاید هم در بیزانس جا گذاشته است. نگاه پیکاسو به موضوع فرشته نگاهی عامیانه و زمینی است و تلاش او در جهت مادی و پیش پا افتاده کردن امور آسمانی است. (تصویر ۴) البته بررسی این مقوله پژوهشی گسترده را می طلبد.

تصویر سازی فرشته در کتاب های کودکان

عنصر و موضوع فرشته در کتاب های کودکان و نوجوانان بعد از انقلاب اسلامی به دلیل مسائل فرهنگی و اعتقادی حاکم بر جامعه از توجه خاصی برخوردار بوده و در اغلب مواردی که داستان های تخیلی، فانتزی، دینی و معنوی مطرح بوده نقشی از فرشته نیز به عنوان یکی از نمادهای اصلی آن به میان آمده است. البته به طور قطع نمی توان گفت که صرفاً در این

تصویر ۳- قدیس متی ، کاراواجو ، ۱۶۰۲ میلادی

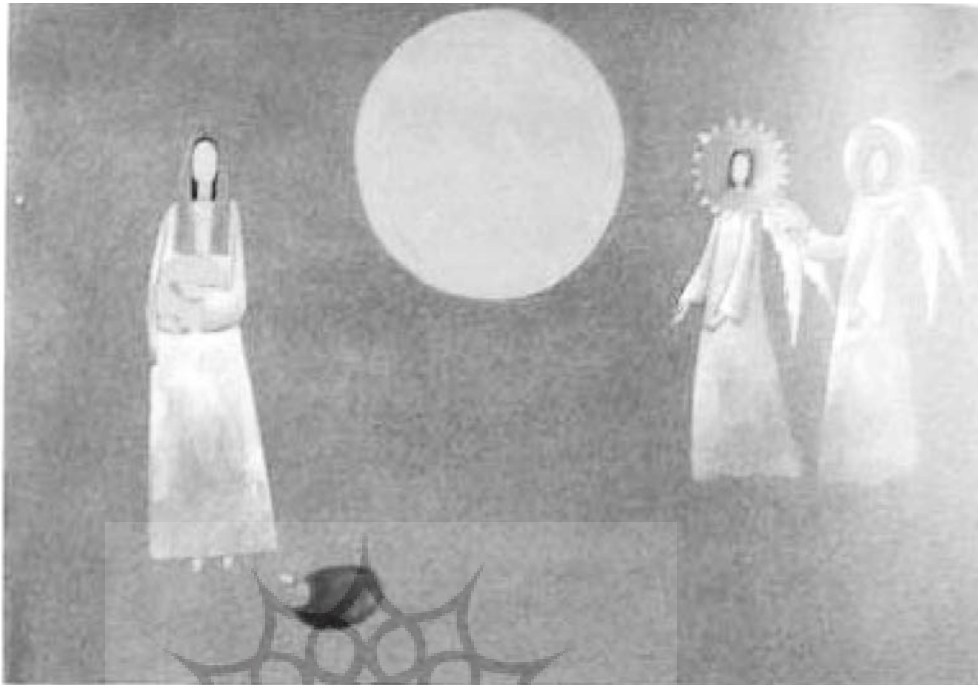
هنر رنسانس که به واسطه درخشش نوابغ نام آوری همچون رافائل ، میکل آنژ و لئوناردو داوینچی شهرت یافته، آشکارا بیش از آن که به زیبایی های عوالم معنویت توجه داشته باشد زیبایی های زمینی و این جهانی را باز می تاباند و با وجود موضوعات دینی و تصویرسازی های مذهبی، نوع نگاه حاکم بر آن ها روز به روز مادی و انسانی تر می شود و همین تغییر در تصاویر فرشتگان نیز کاملاً مشهود است.

فرشته هایی که از آغاز دوره رنسانس تا رنسانس پیشرفته در نقاشی ها دیده می شوند به تدریج شکل و شمایل انسانی به خود می گیرند. فرشتگانی با پوشش سنگین ، بدن های فربه ، بال های بزرگ ، بدنی عضلانی و دارای خصوصیات انسانی که زیبایی آن ها کاملاً زنانه و زمینی است و اغلب از روی مدل های واقعی کشیده شده اند.

ملاحظه به جای ملکوتی بودن در فرشته های نقاشان رنسانس دیده می شود و زیبایی سیرت فرشتگان بیزانس به صورت فرشتگان رنسانس و کلاسیک نمایان می شود. (تصویر ۳)

فرشته های برهنه تا قبل از رنسانس وجود نداشته اند، برهنگی آن ها شاید عاملی بوده برای نشان دادن زیبایی های جسمانی انسانی که هنرمندان رنسانس بسیار بر آن تاکید می کردند و به این وسیله انسان محوری و زیبایی های مادی و جسمانی آن را تا مرز ملکوت آسمان ها به رخ می کشیدند.

این نشان غرور ، خود شیفتگی و عدم تواضع

تصویر ۵ - زندگی پیامبر اکرم (ص)، پژمان رحیم زاده

الف- فرشته به عنوان یک موضوع معنوی، که ماهیت مذهبی و دینی دارد و بیشتر در کتاب های اصول دینی، احکام مذهبی، زندگی ائمه و پیامبران با آن روبه رو می شویم. (تصویر ۵)

ب- فرشته در تصویر سازی کتاب های تخیلی، در داستان های غیر واقعی و تخیلی به فرشته به عنوان نیروی خیر، سمبل زیبایی و نیروی یاری گر اشاره شده است. (تصویر ۶)

ج- فرشته در داستان های فانتزی و افسانه ها،

دوران به موضوع فرشته توجه شده، بلکه به دلیل ماهیت معنوی، دینی و تخیلی فرشته آن را دربره های مختلف تاریخ هنر و در بسیاری از کتاب های کودکان در جهان، به شکل و صورت های گوناگون می توان مشاهده کرد که اشاره شد. هنرمندان، بنا به تعریف و تصویری که از فرشته در ذهن داشته اند، آن را تصویر کرده اند.

به طور کلی سه رویکرد اصلی در تصویر سازی های فرشتگان در کتاب های کودکان، مشاهده می شود:

تصویر ۸- دختر آسمانی، خشایار قاضی زاده ، کانون پرورش

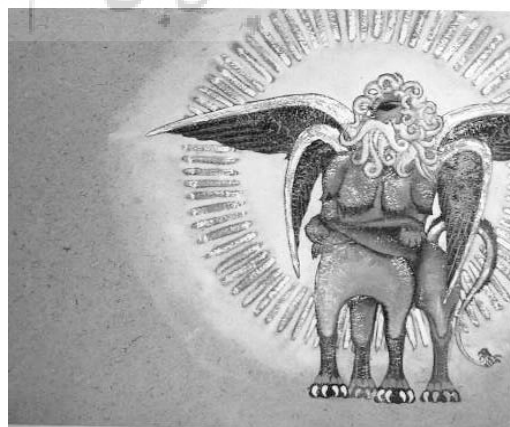
تصویر ۶- من مادر بزرگ را در ماه دیده ام ، مهکامه شعبانی

در نگاهی کلی به تصویر سازی کتاب های چاپ شده در سال های اخیر، (با موضوعات دینی و غیر دینی)، مشاهده می شود گروهی از هنرمندان تصویرگر، درصدد تجربه در عرصه فرم ، رنگ و استفاده از دستاوردهای هنر مدرن، و از طرفی کشف هویت ایرانی با بهره بردن از عناصر بومی ، فرم های سنتی و ملی هستند. ومعجونی که از شکل ، رنگ ، نقش و صناعت های مختلف بصری ساخته اند و با اغراق شکل ها، استفاده از خطوط لرزان ، به دنبال خلق روش های نوینی هستند تا شاید از این التقاط، ضمن کسب هویت به وسیله کاربرد عناصر سنتی و چالش در زمینه شکل ، رنگ و بافت، پاسخی نیز به دغدغه های امروز خود دهند. جدا از اینکه این تجربیات، باعث تحول و دگرگونی بنیادین در شکل و ساختار تصویرسازی امروز ایران شده، بسیاری از هنرمندان جوان هم دست پرورده و پیشگامان این جریان شده اند. اما این تجربیات بر پیچیدگی فضاهای کار آن ها افزوده و با نیاز و خواسته کودکان در گروه های سنی مختلف به ویژه سنین پائین تر و نیز با موضوعات معنوی داستان ها همخوانی و سازگاری ندارند.

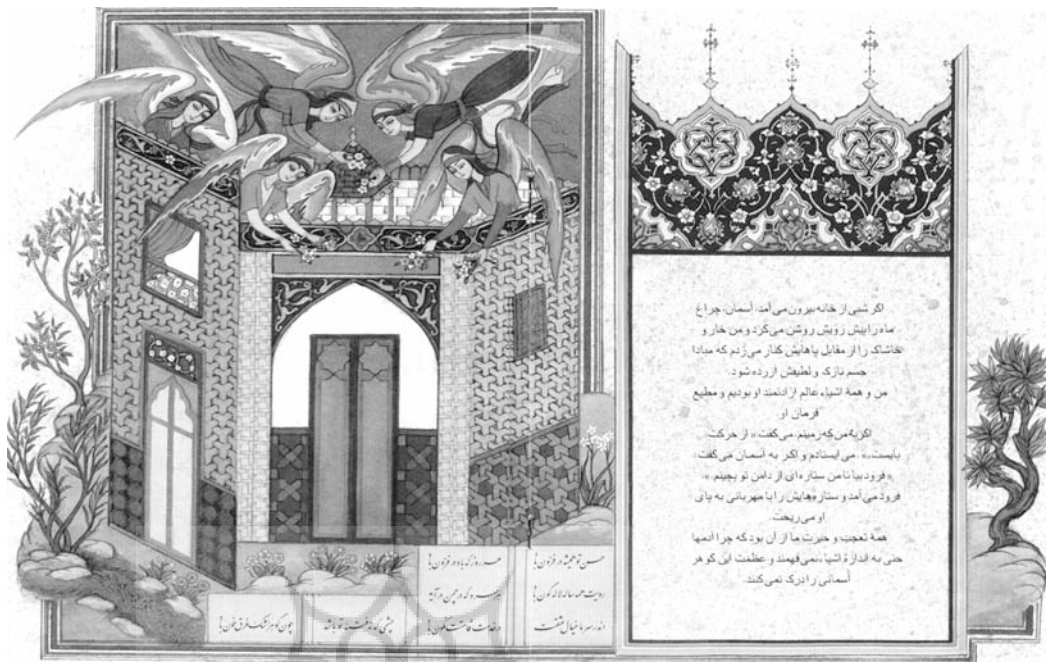
این آثار در بسیاری از مواقع برای حضور در جشنواره های بین المللی و کسب شهرت افتخار مناسب است، اما این وظیفه با شکوه و مهم ارتباط چندانی با کودکان ندارد. در این پژوهش تعدادی از کتب مصور شده برای کودکان که تصویر فرشته در آن ها

اسطوره ای، باستانی و نیز در قاصه های پریان، (تصویر ۷) تصویر سازی موضوع فرشته در ایران در دوره انقلاب اسلامی

«اساسا تکوین و تکامل نقاشی های معنوی در محیطی مملو از اعتقادات و منشاء ماورائی به وقوع می پیوندد . نقاشانی در زمان معاصر به واسطه حساسیت های فردی به سراغ این گونه موضوعات ماورایی همچون فرشتگان رفته اند . اما جهان معاصر با تضادها و پیچیدگی هایش کمتر فرصت مراقبه و سکوتی که لازمه شکل شناسی فرشته است به هنرمند می دهد». (کامرانی، ۱۳۸۶، ۶۲)

تصویر ۷- افسانه کیلگمش ، زهرا شریف نژاد

تصویر ۹-- دختر آسمانی، خشایار قاضی زاده، کانون پرورش فکری کودکان، ۱۳۸۱

به کار رفته مورد بررسی قرار می گیرد.

الف- کتاب دختر آسمانی

این کتاب نوشته سید مهدی شجاعی و توسط خشایار قاضی زاده، تصویرسازی شده و کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان آن را در سال ۱۳۸۱ برای گروه سنی «د» منتشر کرده است. داستان تخیلی این کتاب درباره شأن و عظمت حضرت فاطمه (س) از زبان زمین، بیان می شود و در واقع در گونه داستان های دینی و مذهبی جای می گیرد. تصویرسازی این نوع داستان ها توجه خاصی را می طلبد و از نمادها و نشانه های ویژه ای برخوردار است.

بیان احساس دینی در تصویرگری، گاه به شکل نقشمایه های تزئینی، یا تذهیب و نگارگری دیده می شود و گاه در قالب فضاهای واقعگرایانه و نیز هنر انتزاعی تجلی می یابد.

در تصویرگری کتاب دختر آسمانی از شیوه نگارگری استفاده شده است. هرچند نگارگری ایرانی موضوعات ادبی و روایی را بیان می کند و نمی توان به آن تصویرسازی مذهبی اطلاق نمود، اما این موضوع باعث نمی شود منکر روح قدسی و فرا زمینی شد. بنابراین می توان آن را قالب مناسبی برای تصویرگری کتاب های دینی محسوب کرد.

فرشته در این داستان موضوعی فرعی است و در متن داستان فقط یک بار به آن اشاره شده، اما با توجه به ملکوتی بودن موضوع فرشته، به عنوان یک موضوع

اصلی در چند صفحه کتاب به تصویر در آمده است. تذهیب و تشعیر را نمی توان به عنوان تصویر سازی محسوب نمود و در این جا تنها تزئین صفحه را به عهده دارند و نیز رنگ و بوی مذهبی بودن و دینی بودن این کتاب بیشتر به واسطه تزئینات و تشعیرهای آن است. هم سویی تصویرگر و نویسنده در تلاش برای نشان دادن فضایی دینی یکی از نکات مهم و مثبتی است که در این کتاب دیده می شود. ولی اینکه چقدر این تلاش در به وجود آوردن اثری زیبا، رسا و ماندگار موفق بوده جای بحث دارد. گروه سنی مخاطب این کتاب، گروه سنی «د» یعنی سنین راهنمایی، ۱۲ تا ۱۵ سالگی است. در این سن مخاطب پا به دوره نوجوانی گذاشته، دیدگاه و ارزش هایش تا حدود زیادی تغییر نموده و یا در حال تغییر است. کتاب های مورد نیاز این سن یا به طور کلی کتاب های ادبی خاص نوجوانان غالباً تصویر نیاز ندارد. از آغاز دوره نوجوانی تا ابتدای جوانی، تصویر معمولاً، آزادی های ذهنی نوجوانان را محدود می کند.

اگر هم در مواردی به نظر می رسد که تصویر، ضرورت دارد، مسلماً نه در هر صفحه و نه در هر ۱۰ صفحه بلکه در طول یک داستان ۱۰۰ صفحه ای ۵،۶ تصویر کافی است و در آن حتماً باید اصول و قواعد زیبایی شناسی، تا حد ممکن، مد نظر قرار گیرد.

تمام صفحات کتاب دختر آسمانی سرشار از تصویر است و مخاطب برای متن هر صفحه، درگیر

همان تصاویر شده و نمی تواند خیال خاص خود را تجسم بخشد .

استفاده از سنت های نقاشی ایرانی که جزیی از فرهنگ ملی وبومی ما به شمار می رود در جای خود قابل تحسین و تقدیر است، باعث آشنایی کودکان و نوجوانان با فرهنگ و هنر اصیل ایرانی می شود. اما از طرفی این شیوه تصویرگری، نوجوان نوجو و خلاق امروزی را ارضاء نکرده و معرفی فرهنگ و سنت اسلامی و ایرانی، باید در قالبی هوشمندانه تر و در عین حال مطابق با نگرش و خواسته های امروز کودکان صورت پذیرد. (تصاویر ۸ و ۹)

ب- فرشته گیسو بلند

این کتاب مجموعه ای از چند داستان تخیلی در باره فرشتگان است. نویسنده این کتاب مهدی میرکیایی و تصویرگر آن علی نامور است. این کتاب برای گروه سنی «ب» و «ج» توسط نشر شباوینز در سال ۱۳۸۲ چاپ شده است. موضوع کتاب در مورد فرشته بازیگوشی است که دوست دارد موهای بلند داشته باشد و به همراه سایر فرشته ها در خدمت خداست و امور مختلف زمین مانند کمک به گیاهان ، جانوران و انسان ها را به عهده دارند.

شیوه مورد استفاده هنرمند در تصاویر این کتاب

تصویر ۱۰- فرشته گیسو بلند ، علی نامور ، شباوینز ، ۱۳۸۱

همه ی فرشته ها موهای بلندی داشتند. آنها دوتا دوتا می نشستند و به نوبت موهای هم را شانه می کردند. اما، موهای فرشته ی گیسو بلند مثل بقیه ی فرشته ها نبود.

تصویر ۱۱- - فرشته گیسو بلند ، علی نامور ، شباوینز ، ۱۳۸۲

تصویر ۱۲- تولد یک پروانه، عطیه مرکزی، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۱

جنبه خیال انگیزی و جذابیت فرشتگان ذهنی کودکان را ندارد و چنین شخصیت پردازی ها برای کودکان می تواند به حس زیبایی شناسی آن ها آسیب برساند .

از سوی دیگر فضاسازی تصاویر این کتاب هماهنگی لازم با متن داستان را ندارد و می توان آن ها را برای هر متن دیگری هم استفاده کرد در حقیقت این موضوع هم اتفاق افتاده و تصویرگر همین شخصیت ها و فضا را بدون تغییرات زیادی در کتاب های دیگر نیز به کار برده است.

فضاسازی و شخصیت پردازی این کتاب در جهت ایجاد یک فضای ذهنی شلوغ و نا آرام، بوده تا فضای روحانی و ملکوتی و یاریگر (تصاویر ۱۰ و ۱۱)

ج- تولد یک پروانه

این کتاب نیز از آثار مذهبی است . نویسنده آن داوود میر امیریان و تصویرگرش عطیه مرکزی است که در سال ۱۳۸۱ توسط کانون پرورش فکری کودک و نوجوان برای گروه سنی «ج» و «د» چاپ و منتشر شده است .

داستان تولد یک پروانه در باره قنبر، غلام حضرت علی(ع) و یکی از یاران وفادار آن حضرت است که توسط حجاج ابن یوسف ثقفی به شهادت رسید.

این کتاب چه از نظر قصه و داستان و چه از نگاه تصویرسازی یکی از آثار بسیار موفق در عرصه ادبیات دینی به شمار می رود.

تصویر در همان نگاه اول حس دینی و معنوی خود را انتقال می دهد . این احساس در تصاویر کتاب تولد یک پروانه، از یک سو به وسیله استفاده از نقش مایه ها

آبرنگ است . رنگ ها به گونه ای رها شده و بدون شکل، زمینه تصویر را فرا گرفته و بی توجه به اتفاق های رنگی زمینه، طرح و شخصیت ها با استفاده از خطوطی سیال و آزاد تصویر شده اند. در تمام کتاب با فضاهایی انتزاعی و غیر واقعی روبه رو هستیم که این به خودی خود اشکالی ندارد، اما مشکل این جاست که مخاطب و هدف تصویرگری در نظر گرفته نشده است.

تفاوت تصویر سازی با نقاشی را می توان این گونه بیان کرد که تصویر سازی کتاب کودک کاربردی بوده و در جهت تکامل داستان و انتقال مفهوم می باشد و در حقیقت برای مخاطب خاصی ارائه می شود، اما در این کتاب با برداشت کاملا شخصی هنرمند روبه رو هستیم ، در واقع با تعدادی نقاشی که بدون توجه به متن و مخاطب کشیده شده و در صورتی که کودکان را در نظر نگیریم، بسیار هم جذاب هستند .

پیدا کردن یک گربه سیاه در اتاق تاریک بسیار مشکل است مخصوصا زمانی که هیچ گربه ای در آن اتاق نباشد. باید دید برخورد کودک با این تصاویر چگونه است و چه برداشتی دارد و اصلا چقدر تصاویر پایه پای متن حرکت کرده است؟

در واقع گذاشتن بال برای هر جانوری نمی تواند القا کننده حضور یک فرشته باشد و باید در نظر داشت که تصویرگری کتاب کودک امری بسیار حساس و گاه خطرناک است و نمی توان هر شکل و تصویری را به صرف خلاقانه بودن یا نگاه جدید برسر کودک آوار کرد.

تصاویر فرشته که به صورتی کودکانه طراحی شده

آسمان شب‌زده بر از ستاره بود، از کران تا کران انگار که الماس بر مجمل
سیاه آسمان پاشیده بودند اما روی زمین سوز استخوان سوزی می‌وزید، باد
هوهوتکان در کومه‌های غرق در تاریکی می‌وزید و بنه‌های سرگردان را
می‌گرداند و از این سو به آن سو می‌کشاند.
پشت یکی از دیوارها چهار نفر نزدیک اسبابشان در کمین بودند.

تصویر ۱۳- تولد یک پروانه، عطیه مرکزی، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۱

و ریز نقش‌های شناخته شده مذهبی و از سوی دیگر به مدد نوع رنگ‌گذاری و شیوه مورد استفاده در طراحی انتقال می‌یابد.

فرشته‌های تصویر شده در این کتاب در واقع ائمه و پیامبرانی هستند که به شهادت رسیده و یا نزد خداوند هستند و در واقع گذاشتن بال برای آن‌ها حالتی نمادین دارد.

نحوه طراحی، روش مورد استفاده و فضا سازی به طور کلی با گروه سنی مخاطبین مورد نظر متناسب بوده و تصاویر کتاب به خوبی نشان دهنده فضایی دینی و مذهبی است. کاربرد تصاویر رنگی و سیاه و سفید در کنار یکدیگر و همچنین نقشمایه‌های شناخته شده مذهبی مانند علم‌ها و استفاده نمادین از رنگ و بافت، حسی مذهبی و معنوی به وجود آورده است. در تولد

یک پروانه به طور مستقیم به فرشته‌ها اشاره ای نشده اما در بسیاری از صفحات کتاب نقش فرشته به شکل فرشته‌های خداوند و گاه نیز به صورت ائمه و پیامبران که در بهشت هستند، دیده می‌شوند.

شیوه مورد استفاده هنرمند اکولین و طراحی با قلم می‌باشد که به زیبایی با فضای داستان هماهنگ شده است. ترکیب بندی‌ها، بسیار محکم، زیبا و در عین حال نو است.

تصاویر به طور مستقیم روایت گر داستان نبوده و کارکرد آن‌ها بیشتر انتقال و تاکید بر حال و هوای داستان است. فضا سازی‌ها انتزاعی و استفاده از نمادهای مذهبی نظیر ماه، پرندگان، پرچم، درختان سرو، نوع طراحی و شخصیت پردازی‌ها، همه به نوعی در جهت تقدیس فضا می‌باشند. (تصاویر ۱۲ و ۱۳)

نتیجه

چگونگی به تصویر کشیدن فرشته‌ها در واقع ناشی از جهان بینی، برداشت‌ها، باورها و یا اعتقادات هنرمند نقاش و تصویر گر است. هر جا که نگاه هنرمند به سوی خداوند و ملکوت آسمان‌ها گرایش داشته و تلاش او در تجلی زیبایی الهی باشد، تصاویر فرشته‌ها، به عالم ملکوت و حقیقت وجودی شان نزدیک تر شده و آن جا که هنرمند تنها خودش را می‌بیند و خود را محور جهان آفرینش فرض می‌کند مقام ملکوتی فرشته‌ها نیز به جایگاه زمینی انسان‌ها نزدیک

می شود. موضوع فرشته به طور کلی در ادبیات و تصویر سازی کتاب های کودک و نوجوان بعد از انقلاب اسلامی ایران در سه حوزه دینی، تخیلی و فانتزی دیده می شود. بخش زیادی از کتاب هایی که دارای موضوع فرشته اند، در حوزه تخیلی و کمترین تعداد آن در کتاب های فانتزی و جن و پری قابل مشاهده است. شکل و شمایل فرشته های تصویر شده در کتاب های کودکان، به طور غیر مستقیم، تحت تاثیر نگارگری ایرانی قرار دارد و از نظر معنا و مفهوم نیز برگرفته از مفاهیم و تعالیم دینی در مورد فرشتگانند.

در تصویر سازی این کتاب ها، عدم شناخت کافی تصویرگر از دنیای کودکان و نیازهای تصویری آن ها دیده می شود، زیرا این تصاویر اغلب با گروه سنی مخاطبانش تناسبی ندارند و دیگر اینکه تصویرگران نسبت به موضوع و مفهومی که می خواهند به تصویر بکشند شناخت کافی نداشته و یا اگر داشته اند بسیار سطحی بوده است.

منابع و مأخذ

- ۱- قران کریم .
- ۲- رجالی تهرانی، علیرضا، فرشتگان، دفتر تبلیغات اسلامی، حوزه علمیه قم، ۱۳۷۶.
- ۳- کامرانی، بهنام، تبارشناسی فرشته در نقاشی ایران، کتاب ماه هنر، شهریور ۱۳۸۶.
- ۴- یا حقی، محمد جعفر، فرهنگ اساطیر، تهران، سروش، ۱۳۷۵.
- ۵- نصر، سید حسین، «هنر در غرب جدید»، جوان مسلمان و دنیای تجرد www.jvidankherad.com

منابع تصویری

- ۱- کتاب سال تصویرگران ۸۴ - انجمن تصویرگران، چاپ نظر، ۱۳۸۴.
- ۲- تاریخ هنر مدرن، ارنست گامبریج، نی، تهران ۱۳۷۹.
- ۳- دختر آسمونی، خشایار قاضی زاده، چاپ کانون پرورش فکری کودکان ۱۳۸۱.
- ۴- فرشته گیسو بلند، علی نامور شباویز، ۱۳۸۲.
- ۵- تولد یک پروانه، عطیه مرکزی، کانون پرورش فکری کودکان، ۱۳۸۱.
- 6- The Mira Culous Journeyg of Mahomet : Miraj Nameh, Marie Rose Segug, New York, George Brazillerinc, 1977 .